

El treball de la *pauma*

Pepa Subirats Rosiñol

pepasu@gmail.com

Ajuntament de Mas de Barberans

Des de l'Ajuntament de Mas de Barberans, municipi de la comarca del Montsià, pertanyent al Parc Natural dels Ports, s'ha iniciat recentment un projecte que té com a objectius principals la recerca, protecció, conservació i difusió del treball de la pauma¹. Aquesta activitat, que ha estat un ofici tradicional important (arreu la cistelleria ha estat una de les artesanies utilitàries més bàsiques), té una primera matèria insubstituïble que és el margalló. A tots els llocs on l'ofici està documentat n'hi ha, però no a tots els llocs que hi ha margalló es treballa -o treballava- la pauma. És el cas, per exemple, del massís del Garraf, on hi ha molt de margalló, però on les colles d'Olocau (Camp de Túria) eren les encarregades de collir-lo.

El margalló (*Chamaerops humilis*) és l'única palmera autòctona d'Europa. La seva distribució s'estén per la península Ibèrica, Illes Balears, el nord d'Àfrica i la península Itàlica. A les Terres de l'Ebre la podem trobar des del nivell del mar fins als 800 metres d'altitud. Si bé l'estudi ha començat a nivell local, les referències són constants a Alfara de Carles, Paüls i els Reguers, municipis tots ells pertanyents avui al Parc Natural dels Ports. En determinades èpoques, la producció d'objectes de pauma va arribar a ser tant important als Ports que als Reguers van existir dues cooperatives i una empresa privada que s'encarregaven de la comercialització de la producció del treball amb pauma que s'elaborava als pobles d'Alfara de Carles, Mas de Barberans, Paüls i els Reguers. La primera matèria en moments de forta producció era importada bàsicament d'Andalusia.

A les Terres de l'Ebre, a més dels pobles abans esmentats, també en altres indrets té una important tradició el treball de la pauma. A pobles com Pinell de Brai (Terra Alta) i Rasquera (Ribera d'Ebre) el fil de la tradició mai s'ha perdut com a ofici, i tenen persones artesanes que encara avui comercialitzen els seus productes. També a la serra del Montsià, lloc on la pauma és abundant i de gran qualitat, a pobles com Sant Carles de la Ràpita hi havia

¹ Mot dialectal utilitzat enlloc de "palma".

persones que sabien fer cabassos, si bé eren per a ús propi. Als Països Catalans és a Mallorca, concretament a Artà i Capdepera, junt amb la comarca alacantina de la Marina Alta, on aquest treball està més documentat.

Pel que fa als Ports i les zones més confrontants, objecte de la nostra recerca, l'antiguitat d'aquesta activitat artesana és remarcable. Les empremtes d'estora trobades a la base d'un fragment de ceràmica a les excavacions arqueològiques de la Cova Cervereta (Vinallop-Tortosa) ens permeten remuntar-nos al calcolític - bronze antic com a primer indici de pauma trenada al territori. La transmissió de l'ofici s'ha vingut donant des de llavors de generació en generació de manera oral, havent-hi un trencament en la que va néixer a la dècada dels cinquanta del segle passat. Esperem que l'estudi arxivístic ens ompli el buit documental entre les restes arqueològiques i la informació extreta de la història oral, mètode que hem utilitzat en aquesta primera fase de la recerca.

Pel que fa a l'activitat, el procés comença amb l'adquisició de la primera matèria, és a dir, en anar a fer paumes durant els mesos de juliol i agost, que és quan aquestes són més tendres i quan la feina es compatible amb el cicle productiu de l'olivera, ja que és a l'estiu quan hi ha menys feina al camp. S'anava a fer paumes als voltants del poble o en llocs més allunyats; en aquest cas, la gent es quedava a dormir o bé en coves o casetes de camp. "Paumeral" era el nom que rebia el lloc on s'anava a fer paumes. L'accés per als collidors depenia de si els margallons es trobaven en terrenys comunals, amb un ús lliure, o en finques privades, ja que llavors s'havien de regir per contractes de paraula, amb un pagament bé dinerari bé amb espècies: objectes fets amb part de les paumes (cabassos, graneres, senalletes...). Una vegada fetes les paumes s'havien d'assecar i solejar aproximadament de 20 a 30 dies segons el sol que fes; per aconseguir-ho, s'anaven tombant perquè s'assequessin igual d'una part que de l'altra. S'ha de tenir en compte que la pauma no es pot banyar perquè es fa malbé, fet que provocava que les tempestes d'estiu fessin córrer als propietaris de les paumes per amagar-les. Ja seques, *s'embrinaven* i es triaven els brins ("embrinar" vol dir separar els diferent folíols que té la pauma); després *s'escoellaven* (és a dir, es tallava el tronxo amb un tallant) i ja es tenien els brins a punt per teixir ("teixir" vol dir, en aquest context, fer la llata combinant els brins; les diferents unions dels brins ens porten a classes de llata diferents). Quan un dels caps dels brins es comença a aprimar se n'afegeix un altre. L'ús i la grandària de les peces determinen el tipus de llata a utilitzar. Així, tenim diferents tipus de llata: la llata de tretze cameres o llata de sària, la llata de nou cameres o llata de cabàs, la llata fina i la llata de puntetes. Ja feta la llata s'havia de cosir, operació que es duia a terme amb cordells fets amb dos brins entrelligats i amb unes agulles especials que van d'uns 10 a 20 centímetres de llargada, acabades amb punta per un extrem i amb un forat a l'altre per on es passa el cordell. La mida de les agulles depèn del tipus de llata. Ja cosida la peça es fan les vores per tal d'enfortir el cos i ansa o anses, depenent de la peça teixida. Si era peça fina es decorava la vora amb brins de colors que es tintaven amb aigua calenta i un colorant

per fibres vegetals. Un procés totalment diferent seguia la confecció de graneres tot i que la primera matèria és la mateixa.

L'inventari de les peces està obert i a mesura que avança la recerca creix en nombre. Actualment, tenim documentades quaranta peces distribuïdes en diferents contextos d'utilització:

- **Equips de distribució i transport:** sària i sarió de teia i carbó.
- **Eines i equips de pagesos:** cabàs, sarió, sarró, aigüeres, cabassa, ulleres de matxo, funda de podadora, funda d'olla...
- **Utensilis de la llar:** llaça, funda de garrafa, ventador, estora, oró, granera...
- **Mobiliari i aixovar infantil:** bres, panereta...
- **Pesos i mesures:** balances de casa, balances de teia i carbó.
- **Elaboració artesanal del pa:** senalleta de la farina, granereta, cabàs del forn.
- **Elaboració artesanal del mandongo i de la cera:** cabàs de la caldera
- **Elaboració artesanal de productes tèxtils:** estora de matalasser, cosidor.
- **Eines i equips de pastors:** ventador de mardà, cabasset del calderonet
- **I joguets populars:** cistellet de les móres i balancetes.

La comercialització de les peces era prou diversificada. Per un costat hi havia qui comercialitzava els seus propis productes. Per un altre, existien mitjancers; amb l'aparició de les cooperatives i l'empresa privada aquestes s'encarregaven de la comercialització. Finalment, existien botiguers que compraven directament al productor i després venien les peces a la seva botiga. El bescanvi -tret característic de les societats preindustrials- de productes de pauma per productes alimentaris, era una activitat portada a terme per moltes famílies a Mas de Barberans i documentada fins a finals dels anys seixanta del segle passat. L'estudi s'està iniciant i els resultats en aquest moment són encara descriptius. Sabem, però, que els productes que oferien eren principalment cabassos (de totes mides) i excepcionalment sàries, graneres, ventadors i senalletes. A canvi aconseguien principalment productes alimentaris de llarga conservació pel consum de la unitat familiar i pels animals.

Ara per ara, treballem en la transmissió de l'ofici, en l'estudi d'allò que s'ha anomenat "espai viscut" tant per recollir la primera matèria com pel procés de preparar-la per teixir-la; en l'estudi de les diferents formes contractuals per poder accedir als paumerals; de les diferents etapes del procés de producció; esbrinar si podem parlar de protoindustrialització, d'industrialització o simplement de treball artesanal; qui treballava a les cooperatives dels Reguers, les condicions de treball, la divisió sexual de treball, la comercialització; la desaparició de l'imaginari col·lectiu de la població del treball de la pauma...

Materialitzar l'objectiu general del projecte ens porta a la concreció i, amb l'ajut de diferents institucions, des de l'Ajuntament de Mas de Barberans (Montsià) ens hem marcat una sèrie de projectes, alguns dels quals ja fan camí: crear un centre de referència del treball de la pauma, potenciar un turisme cultural entès com una proposta d'atracció de visitants i com una estratègia de desenvolupament local, aconseguir la declaració de la zona com a Zona d'Interès Artesanal de la llata seguint les pautes necessàries establertes per la legislació vigent, promoure la comercialització dels productes artesanals de la llata i acreditar-ne l'autenticitat per tal d'aconseguir la denominació de producte artesà qualificat, desenvolupar programes formatius per tal d'aconseguir els carnets d'artesà professional i d'artesà cultural, elaborar un catàleg de peces amb els corresponents escandalls, crear des del Centre un projecte pedagògic aplicat al treball de la llata dirigit a tots els nivells educatius, revaloritzar llaços intergeneracionals mitjançant la història oral, establir una xarxa d'intercanvis entre els diferents llocs on el treball de la llata encara es viu... Aquesta darrera iniciativa ja s'ha portat a terme amb el poble mallorquí de Capdepera.

Cal destacar també un altre aspecte que ens ocupa de manera prioritària en aquests moments: assegurar la transmissió de l'ofici. Tenim a Mas de Barberans unes mestres artesanes amb grans coneixements, però d'edat avançada. Enguany s'han organitzat dos cursos en què elles han ensenyat l'ofici. Això, juntament amb una recerca etnològica sistematitzada, ens ha de permetre reutilitzar aquest patrimoni etnològic local que encara està present -però formant part del món tradicional- per tal de donar-li sentit, fent-lo productiu, al segle XXI.

Article publicat el maig de 2006.